

PEDRA SECA, PEDRA VIVA

Patrimoni vitícola i
desenvolupament econòmic

Edició Recull Històric de Mura



Imatge 1 Tines del Tosques

Les tines enmig de les vinyes de les valls del Montcau. Darreres actuacions en l'àmbit patrimonial

María del Agua Cortés Elía

Doctora en arqueologia per la UAB.
Diputació de Barcelona. Àrea de Cultura. Oficina de patrimoni Cultural.
cortese@diba.cat

Introducció

La serralada de Sant Llorenç del Munt, una de les que tanca les planes del Bages, forma un territori muntanyós que domina les anomenades Valls del Montcau, un espai singular amb una geografia difícil plena de testimonis d'una intensa activitat humana. Aquest territori, emmarcat en el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, comparteix espai amb els municipis de Talamanca, Mura, El Pont de Vilomara i Rocafort, Navarcles, Sant Fruitós de Bages i Sant Vicenç de Castellet.

En aquest territori la feina al camp va ser la principal dedicació dels habitants, en especial el conreu de la vinya que trobem documentat des de l'any 959 i que a partir del segle XVIII va desplaçar altres conreus tradicionals, en un territori en el que la utilització de feixes va permetre ampliar l'escàs sol cultivable en els vessants més costeruts de les muntanyes. Al segle XIX la plaga de la fil·loxera devastà el conreu de la vinya i determinà un descens de la població que s'hi dedicava però, tot i aquest recés general, la vinya va seguir essent el mitjà

de subsistència en aquesta zona, del que resten molts vestigis de les diferents tasques associades, tant a les cases dels pobles com a les masies.

La construcció de tines al peu de les vinyes amb l'objectiu d'emmagatzemar el most i el raïm va alleugerir les dificultats del transport en un territori difícil, essent la solució dels pagesos a la necessitat d'una fermentació homogènia que es podia realitzar al peu de les vinyes. Aquest tipus de tines es van donar especialment a la zona del Bages des de finals del XVIII i durant tot el segle XIX, essent un element característic i únic a Catalunya, així com un tret d'identitat d'aquest territori.

A finals de 2015, els Alcaldes dels Ajuntaments de Mura, Talamanca i El Pont de Vilomara i Rocafort van plantejar a la Diputació de Barcelona la necessitat de disposar d'un Pla Director de les tines a peu de vinya de les Valls del Montcau per tal d'unificar tota la informació generada fins al moment, actualitzar-la i plantejar propostes de futur. El desembre de 2015 es va realitzar la primera reunió per posar en marxa la redacció del Pla Director, un plantejament de futur en el qual les tines són el principal recurs per al desenvolupament econòmic del territori, essent l'excusa estratègica per a transformar diversos interessos des de diferents perspectives: social, cultural, turística i econòmica. Els objectius del Pla Director s'explicaran durant aquesta IX Trobada, per tant no els avançarem, tot i que volem recordar la implicació, no només dels Ajuntaments i la Diputació de Barcelona, sinó d'altres agents com la Generalitat de Catalunya, l'INCAVI i la D.O. Pla de Bages, a més de diversos estudiosos i especialistes en diferents matèries, i els cellers del territori.

L'objectiu d'aquesta comunicació és explicar les tasques que s'han desenvolupat des de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona en el marc cultural del Pla Director, realitzant un inventari del patrimoni relacionat amb les tines, els criteris d'intervenció sobre aquest patrimoni i una proposta d'estratègies per a la seva posada en valor. També s'ha portat a terme la redacció del dossier tècnic per a la declaració com a BCIN de 13 conjunts de tines, fruit de la intenció dels tres municipis de protegir i posar en valor les tines enmig de les vinyes; així com diversos expedients per declarar BCIL altres conjunts de tines que no gaudeixen de protecció.

Inventari del patrimoni

La tasca d'inventari del patrimoni ha sigut la més important. S'ha realitzat un inventari actualitzat de les tines enmig de les vinyes; un segon inventari de les tines que es troben a prop de les masies i de les que estan dins els nuclis urbans; finalment també s'ha fet un inventari dels elements patrimonials relacionats amb les tines, el cultiu de la vinya i la producció de vi. Tots ells havien de proporcionar la informació suficient per desenvolupar les diferents propostes i contribuir en la redacció del Pla Director.

Inventari de les tines enmig de les vinyes

Una de les tasques més importants ha sigut la realització de l'inventari de les tines enmig de les vinyes, document bàsic per a conèixer les característiques de cada conjunt. L'inventari de tines havia de proporcionar informació sobre els diferents elements immobles d'aquesta tipologia que trobem en el territori de les Valls del Montcau, així com havia de servir per actualitzar la informació fruit de treballs anteriors i disposar d'un document de conjunt per facilitar el desenvolupament d'altres accions. Tot i que la base consistia en incloure les tines que es troben en mig de les vinyes, s'han fet algunes excepcions i s'han inclòs algunes tines properes als masos degut a que havien format part d'inventaris anteriors.

S'han realitzat les fitxes descriptives de cada conjunt, en les que s'han recopilat dades referents a la ubicació (gràfica i UTM), propietat, nivell de protecció i qualificació urbanística, planimetria bàsica, descripció, dades històriques, informació tècnica, estat de conservació, intervencions realitzades, bibliografia específica i diverses fotografies.

L'inventari està format per un total de 52 grups de tines, de les quals 16 conjunts de tines no es trobaven a l'inventari que va realitzar el desaparegut Consorci de les Valls del Montcau¹ l'any 2003 (VR, 2003) i publicat el 2005 (AA.VV., 2005).

Entre els elements documentats podem diferenciar conjunts de tines i tines solitàries, amb un total de 129 tines, 66 barraques i 14 edificacions auxiliars que formen part del conjunt. Tot i que s'ha tancat el llistat amb 52 conjunts, aquest podrà ser ampliat amb recerques futures que permetin conèixer més elements fins ara inèdits. Per tant, hem de considerar-ho un inventari obert.

¹ El Consorci per a la promoció Turística de les Valls del Montcau era una entitat local que es va constituir el 3 de novembre de 1999 com a iniciativa del municipis de Sant Fruitós de Bages, Navarcles, Pont de Vilomara i Rocafort, Talamanca i Mura, tots ells amb part del territori dins el parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Es va dissoldre l'any 2012.

L'inventari de les tines s'ha realitzat partint de tres documents:

- el llibre de Miquel Ballbé i Boada, “Tines al mig de les vinyes a la comarca del Bages”, publicat l'any 1993 a la col·lecció Quaderns del Centre d'Estudis del Bages, núm. 6. Va documentar 32 conjunts, essent el primer inventari que es va prendre com a base per altres treballs posteriors.
- l'inventari de tines realitzat per VR Consultoria i Assessoria en Serveis, S.L. (2003): “Les tines enmig de les vinyes a les Valls del Montcau”. Es van documentar 39 grups de tines. Aquest inventari va servir de base per al llibre “Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac” que va editar Farell i realitzat pel Consorci de les Valls del Montcau l'any 2005.

També s'ha tingut en compte la informació proporcionada per la web “Bages Terra de Vins”, que presenta una important recopilació d'informació de les tines del Bages i que recull 42 conjunts per a la zona que treballem. Així com la que proporcionen els blogs “Torcularium” i “Amagatalls de Sant Llorenç del Munt i l'Obac”. Gràcies a la informació que van facilitar els seus autors es van documentar 4 conjunts que no apareixien a les publicacions anteriors.

Hem de recordar també la inestimable ajuda de Jordi Perich, de Mura, ja que va ser qui em va facilitar informació de les tines que no s'havien documentat anteriorment i que em va acompanyar a veure algunes. La seva perseverança i estima a aquesta terra ha sigut l'espurna que ha provocat que les tines agafin la dimensió històrica que els correspon i, per tant, des d'aquí volem agrair especialment la seva aportació al coneixement d'aquest interessant patrimoni.

Vàrem tenir també en compte la informació proporcionada pels Mapes de patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona dels municipis de Mura i Talamanca, document que inventaria tot el patrimoni cultural de cada municipi, proporcionant informació de detall i de conjunt de diversos elements. Actualment es treballa en la tasca d'inventari del patrimoni de El Pont de Vilomara i Rocafort.



Imatge 2 Tina i barraca dels Tres Salts

Quadre 1 Conjunts de tines enmig de les vinyes inventariats.

El Pont de Vilomara i Rocafort	Mura	Talamanca	Sant Vicenç de Castellet
Tines del Bleda	Tines del Docte	La Casa de les Tines	Tines del Camí de Vallhonestà
Tines del Tosques	Tines Martinet	Tina dels Tres Salts	Tines dels Còdols
Tines de L'Escudelleta	Tines Manyetes	Tines del Pla de les Generes	
Tines d'en Ricardo	Tines de la Font del Regal	Tina del Camí de les Generes II	
Tines del Camí del Flequer	Tina de la riera de Matarrodona	Tina Solitària. Riera de Mura	
Tines de les Balmes Roges	Tina de les Ginestes	Tina Transformada	
Tines de “Juan Arnau e hijo”		Tina del Solei de les Generes	
Tines de Les Solanes		Tines Masia Sant Esteve	
Tines de la Lluca		Tines de ca n'Escaiola	
Tines Ratapinyades		Tina del Camí de les Generes I	
Tines de l'Olla		Tina de can Pruners	
Tines del Companyó			
Tines del Camí del Companyó			
Tines del Boines			
Tines de can Padre			
Tina de la Pedrera			
Tina de l'Oliva			
Tina Resclosa del Ventaïol			
Tines del Camí Sant Esteve			
Tina Baga de les Cucoles			
Tina Camí del Ventaïol			
Tina del Ventaïol			
Tina de l'Arbocet			
Tina de l'Enric			
Tina Solitària (Boines)			
Tines del Rubiralta			
Tines Gravera Rubiralta			
Tines del Mal Pas			
Tines Ermitanets			
Tines Entre dues Valls			
Tines de la Font de la Rovira			
Tines del Racó del Companyó			
Tines de cal Víctor			

Inventari de les tines al costat de les masies

Hi ha moltes masies que tenen alguna tina o grups de tines al costat de la casa o dins l'edifici. Per aquest motiu s'ha realitzat un inventari també d'aquests elements. S'han detectat al menys 12 masies a Mura que tenen tines a la casa, 13 més a Talamanca i 9 al Pont de Vilomara i Rocafort, tot i que estem segurs que recerques futures ampliaran aquest inventari. Les característiques d'aquestes tines són similars a les que es troben en mig de les vinyes, però la ubicació determina en certa forma l'ús, ja que les tines que estan dins la casa pertanyien a l'amo i les que es troben al voltant eren utilitzades pels parcers (Ferrer, 2003: 152).

Quadre 2 Tines al costat de les masies.

Mura	Talamanca	El Pont de Vilomara i Rocafort
La Mata	Mas La Vila	Tines de Sant Esteve
Matarodona	Mas Les Generes	Tines de Can Padre
Puig de la Balma	Mas del Molí Menut	Tina del Ventaiol
Can Biel i can Mart)	Mas La Serra	Tines del mas Flequer
El Farell	Mas el Cingle	Tines de can Casassaies
La Vall	Can Trullàs	Tines del Mas Arbocet
Mas de la Roca	Camp Rubí	Tines del Mas Oristrell
El Perich	Mas Rovell	Tines de Cal Víctor
La Vila	Mas ca l'Artesà	Tines de la casa nova de Sant Jaume
Puigdoure	Mas La Tatgera	
Molí del Melsa	Mas Sant Esteve	
Molí de can Mas	Ca n'Escaiola	
	Can Pruners	



Imatge 3 Tines de la Vila (Mura)



Imatge 4 Tines del mas Flequer (El Pont de Vilomara)

Inventari de tines als nuclis urbans

També als nuclis urbans es conserven algunes tines associades a les cases. En alguns casos les trobem independents i formant una edificació aïllada o al costat d'un habitatge, però en altres estan a l'interior de la casa. Tot i que no s'han documentat totes les existents, exposem una mostra d'aquest tipus de tines.

L'any 1782 Mura tenia 103 habitants i el 1860 hi havia 126 al poble i 12 al raval, corresponents a l'època en que es construeixen la major part de les tines que tenen quasi tots els habitatges, així com els cellers amb volta de canó a la planta baixa. Es conserven tines a Cal Carter, Cal Llobet, Ca l'Arola, al carrer Nou, al carrer del Sol, a diverses cases del carrer Joan Alavedra, a algunes cases del carrer Faixó.



Imatge 5 Tina al carrer Nou de Mura

A Talamanca la majoria de cases disposaven de celler amb voltes i moltes conserven antigues tines. Són d'especial interès els baixos de les cases del carrer del Castell i la Plaça de l'Església, que estan ubicades a l'indret on es construïren les primeres cases del poble. Destaquen les tines de Cal Moliner, al carrer Alfons Sala número 9, la tina de ca la Jana i la tina de la casa on es troba Punt d'Informació de Talamanca, al carrer Raval.

A Rocafort, que és el nucli més antic d'aquest municipi, es conserven les tines adossades a la casa de can Lleonard i les de cal Tinet, entre d'altres que es conserven a l'interior de les cases del nucli.

Inventari d'elements relacionats amb la viticultura

També s'ha portat a terme un inventari d'elements relacionats amb la viticultura, un patrimoni cultural i etnològic del territori que ajuda a donar contingut al conjunt. S'han documentat barraques de vinya, feixes i marges de pedra seca, premses i fragments de bases de premsa, recipients contenidors de vi, dipòsits de vinya on es feia la barreja de sulfat de coure, cellers, destil·leries, eines, així com d'altres elements relacionats: teuleries, forns d'obra i forns de



Imatge 6 El Perich. Mura.



Imatge 7 La Vall. Mura.



Imatge 8 Pont de Vilomara



Imatge 9 Puig de la Balma.



Imatge 10 Mura.



Imatge 11 Pont de Vilomara.

calç, producció de pega, camins. Per exemple, les barraques de vinya són un dels elements més nombrosos, amb 32 inventariades a Mura, 189 a Talamanca i 128 al Pont de Vilomara i Rocafort².

Protecció del patrimoni

L'entorn natural on es troben la majoria de tines d'aquest territori forma part del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (aprovat el 24 de juliol de 1972. BOE núm. 87 d'11 d'abril de 1973). La figura de protecció actual d'un important nombre de conjunts de tines és la Bé Cultural d'Interès Local (BCIL) que va ser promoguda pels ajuntaments de Mura, Talamanca i Pont de Vilomara i Rocafort i aprovades pel Consell Comarcal del Bages l'any 2006, en total 35 conjunts de Mura, el Pont de Vilomara i Rocafort i Talamanca. Resten encara per protegir 17 conjunts de tines enmig de les vinyes.

Cal destacar la recent incoació com a BCIN de 13 conjunts de tines, publicada DOGC núm. 7271 de 21/12/2017, Resolució CLT/2878/2016 per la qual s'incoà expedient de declaració de béns culturals d'interès nacional en la categoria de zones d'interès etnològic, a favor de tretze conjunts de tines enmig de les vinyes, situats a diversos municipis de les valls del Montcau (Talamanca, Mura i el Pont de Vilomara i Rocafort), i de delimitació dels seus entorns de protecció. Concretament els conjunts de tines del Bleda, Tosques, Escudelletta, Ricardo, tres tines al camí del Flequer, les Balmes Roges, Docte, Juan Arnau, Les Solanes, la Casa de les Tines, Tres Salts, Pla de les Generes i camí de les Generes.

La redacció de l'expedient per tal de tramitar la protecció com a BCIN es va realitzar des de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona i va ser el punt d'arrencada de l'actualització de l'inventari de tines.

Actualment, els Ajuntaments estan treballant per tramitar la declaració com a BCIL dels 17 conjunts de tines que no gaudeixen de cap nivell de protecció degut a que no havien estat anteriorment inventariades.

² Fonts: Mapes de Patrimoni Cultural de Diputació de Barcelona; Wikipedra, projecte de l'Observatori del Paisatge (<http://wikipedra.catpaisatge.net>).

El futur

Les estratègies de futur per a aquest patrimoni les marcarà el Pla Director, tant per a les perspectives de conservació, intervenció i protecció, com per les de difusió, usos culturals i rendibilitat econòmica del conjunt que ha de revertir en tot el territori.

Algunes tines es van rehabilitar amb la col·laboració del Parc Natural, però encara resten tines en mal estat de conservació. Del total de 52 conjunts, un 31% (17 elements) es troben en bon estat; però hi ha un 54% (29 conjunts) en mal estat de conservació, i un 15% (8 conjunts) en estat regular. El Pla Director també planteja les intervencions de consolidació i restauració dels conjunts que puguin ser més vulnerables, així com els criteris d'intervenció.

Des de la perspectiva cultural, hem de considerar el territori de les Valls del Montcau com un *ecomuseu*, un conjunt en el que qualsevol element d'interès relacionat amb el fenomen de les tines enmig de les vinyes es considera una part important, permetent explicar *in situ* cada un dels elements que donen sentit a la proposta. Aquests elements proporcionen els continguts necessaris per a conèixer el territori amb diverses rutes que garanteixen el coneixement des de diferents perspectives, ja que es poden organitzar visites relacionades amb l'arquitectura, amb la evolució històrica del territori, amb l'explotació vitivinícola i el producte, amb la geologia, amb els personatges que havien treballat i viscut al territori, etc..... El mateix territori reuneix tots els elements indispensables per convertir-se en un gran centre d'interpretació al voltant de la viticultura històrica al Bages. Les tines cal explicar-les i entendre-les en relació al territori on es troben, dins el context econòmic i social que va provocar la seva construcció, per això qualsevol iniciativa s'ha de posicionar en aquest territori, aglutinant totes les possibles perspectives físiques, geogràfiques, culturals, socials, econòmiques, que li donen sentit.

Disposem d'un marc incomparable, amb una història singular marcada per les persones que ho van fer possible, essent el nostre deure i devoció posar aquest patrimoni singular en el lloc que li pertoca de la nostra història comú, de la que, com en temps passats, anem posant pedra sobre pedra.

Referències bibliogràfiques

AA.VV. (2002). Dossier: "La preservació del patrimoni de pedra seca als Països Catalans". *Dovella*, nº 78, Manresa, p. 5-65.

AA.VV. (2005) *Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Consorci de les Valls del Montcau. Ed Farell.

BALLBÉ, M. (1993). *Les tines del mig de les vinyes a la comarca del Bages*. Col. "Quaderns", núm. 6. Centre d'Estudis del Bages. Manresa.

FERRER, Llorenç (1998). *La vinya al Bages. Mil anys d'elaboració de vi*. Centre d'Estudis del Bages, Manresa.

FERRER, Llorenç (2003) Tines a casa, tines al mas, tines enmig de les vinyes a la Catalunya central. Comunicació al Congrés Els Paisatges de la Vinya, Manresa, octubre de 2003. P. 147- 155.

VIOLANT i SIMORRA, R. (1954). *Las baracas de viña de pared en seco del Pla de Bages*. Estudios geográficos.

VR Consultoria i Assessoria en Serveis, S.L. (2003). *Les tines enmig de les vinyes a les Valls del Montcau* (inventari). Document format per una Memòria, les fitxes en paper, plànols de les tines, plànols i rutes d'ubicació, a més d' una base de dades en accés amb les fitxes dels 39 grups de tines inventariats.

Web Wikipedra:
<http://wikipedra.catpaisatge.net/>
Barraques, cabanes i orris de pedra seca. Observatori del paisatge.

Web Bages Terra de Vins:
<http://bageserradevins.cat/patrimoni>

Blog Torcularium (Eloi Font):
<http://torcularium.blogspot.com.es/>

Blog Amagatalls de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (David Hernández):
<http://amagatallsdesantllorenç.blogspot.com>